

УДК 342.565.4/ 342.7 (736)/ 342.98

В. П. Шулежко

здобувач

Науково-дослідного інституту публічного права

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА СОЦІАЛЬНОЇ НЕОБХІДНОСТІ ІСНУВАННЯ СУДОВОЇ ВЛАДИ В УКРАЇНІ

Актуальність дослідження. Наукове розуміння судової влади є частиною специфічних поліструктурних положень доктрини, різні аспекти його внутрішнього змісту перебувають на межі вивчення багатьох наукових сфер [1, с. 4], де адміністративно-правова наука не буде тому виключенням, адже демократичні зміни в суспільстві та прагнення України наблизитися до ідеалу правової держави призвели до того, що роль і значення судів у державному механізмі постійно посилюється. Бажаючи гарантувати дотримання та захист прав та інтересів фізичних та юридичних осіб, законодавець часто вдається до судової форми реалізації повноважень органів державної влади, покладаючи на них обов'язок звернутися до суду з позовом (поданням) [2, с. 153-152]. Однак, чи єдиним показником звернення до суду за захистом порушених прав, інтересів чи свобод особи є цінною судовою владою в Україні? Задля надання відповіді на поставлене запитання, вбачається актуальним висвітлити соціальну роль судової влади України ґрунтовніше.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Судова влада та загалом правосуддя досить поширений предмет наукового вивчення серед вітчизняних представників наукових сфер дослідницьких пошуків. Зокрема, основні характерні її ознаки, як особливої сфери державної діяльності, висвітлено у працях таких вчених як: М. Булкат, І. Гриценко, Н. Микитенко, І. Олендер, М. Погорельський, О. Придачук, О. Соломін, Е. Тертична, О. Чернушенко, В. Юзевич та інші. Однак, у зв'язку з тим, що судова реформа досі перебуває на етапі реалізації, що свідчить про незакінченість процесу остаточної сформованості судової влади в Україні, є сенс стверджувати про актуалізацію піднятого питання та відсутність чіткої відповіді на поставлене ними запитання.

Метою статті є розкриття соціальної цінності судової влади для української нації.

Виклад основних положень. За умов конституційного закріплення прав, свобод та інтересів людини, засад їх обмежень та форм реалізації постає необхідність в ефективному механізмі справедливого судового захисту.

Необхідність існування спеціальної системи, як відзначає О. Придачук [3, с. 172] (органів, осіб, наділених спеціальними повноваженнями), здатної вирішувати конфлікти між людьми,

була усвідомлена багато століть тому. У первісному суспільстві конфлікти виносилися на суд старійшин, який і приймав рішення щодо нього. У рабовласницькому суспільстві все вирішували рабовласники. У той же час, у феодальному суспільстві рішення виносилися монархом одноосібно та єдиновладно. Найчастіше концентрування влади в руках однієї людини вело до тяжких наслідків, до грубої тиранії амбітного глави держави. Це було нестерпно не тільки для нижчих верств суспільства (люмпенів), але і для панів [4, с. 91]. У результаті дослідники прийшли до логічного висновку – необхідності розділити державну владу за кількома напрямками. «Усе загинуло б, – писав Ш.-Л. Монтеск'є, – якби в одній особі чи установі, що складається з сановників, з дворян чи з простих людей, були поєднані ці три влади: влада створювати закони, влада перетворювати у виконання постанови загальнодержавного характеру і влада судити злочини чи позови приватних осіб» [5, с. 290-291]. В основі концепції Ш.-Л. Монтеск'є лежить наступна думка: «Щоб не було можливості зловживати владою, необхідний такий порядок речей, при якому різні влади могли б взаємно стримувати одна одну» [5, с. 291].

Вагомий внесок у теорію розподілу влади зробив видатний англійський мислитель Дж. Локк. Він висловив думку, що вся політична система базується на теорії суспільного договору, який людство уклало для захисту своїх невід'ємних прав і свобод, у першу чергу права на власність. Дж. Локк вважав, що для створення гарантій природних прав і законів люди відмовились від права власноручно забезпечувати ці права і закони. У результаті суспільної угоди гарантом природних прав і свобод стала держава, що має право видавати закони, озброєні санкціями, використовувати сили суспільства для втілення цих законів, а також відати відносинами з іншими державами. Держава, на думку Локка, має отримати рівно стільки влади, скільки необхідно й достатньо, щоб досягти головної мети політичного співтовариства: збереження та реалізації громадських інтересів людей на життя, здоров'я, свободу, володіння власністю. Характеризуючи державу як певну політичну систему, Локк виділяє в ній три основні ознаки: наявність спільного, встановленого закону, судової установи, до якої у разі по-

треби можна звертатись для вирішення суперечок і покарання злочинців, і сили, що могла б підкріпити та втілити справедливий договір [6, с. 24].

Прийнятніше вважати, що судова влада є результатом саморозвитку і самоорганізації влади в суспільстві й державі, як «відповідь» на соціальний запит людей щодо справедливого вирішення спорів. Правові явища, до яких належить і судова влада, як частина соціокультурного світу створюються не лише юристами й законодавцями, а й суспільством загалом [7, с. 90]. У цьому контексті слушно зазначив відомий антрополог К. Гірц, який вважав, що правові явища і право є архітектонічними елементами певного способу відображення реальності [8]. Таким чином, правові явища і саме право значною мірою залежать від глибинних культурних трансформацій [7, с. 90].

Водночас значення судової влади обумовлено не лише її функціями, але й рядом важливих характеристик, які гарантують можливість та реальність реалізації судами функцій насамперед зі здійснення правосуддя та судового контролю [9, с. 212]. Зокрема, Ш. Л. Монтеск'є в рамках розподілу влад першочергово виділяв такі ознаки судової влади, як незалежність, законність і справедливість [5, с. 291].

У Конституції України [10] судовій владі присвячений 8 розділ, який має назву «Правосуддя». В цьому розділі викладено основні засади здійснення правосуддя в Україні [6, с. 23], зокрема:

1) сформовано коло суб'єктів реалізації правосуддя в Україні (стаття 124 та 127);

2) представлена система судоустрою України (стаття 125);

3) визначено гарантії незалежності та недоторканності суддів (стаття 126);

4) сформовано організаційні засади діяльності суддів України (стаття 128, стаття 129, стаття 129 -1, стаття 130, стаття 130-1);

5) описано правовий статус Вищої ради правосуддя України (стаття 131);

6) визначено засади для організації та порядку діяльності прокуратури України (стаття 131-1);

7) представлено систему професійної правничої допомоги в Україні (стаття 131-1).

Окрім окремого розділу в Основному законі України, ключові аспекти діяльності судової влади розпорочені по іншим його структурним складовим.

Як приклад, стаття 1 Конституції України [10] передбачає: «Україна є суверенна і незалежна, демократична, соціальна, правова держава». З цього встановленого правила є похідними всі інші засади організації влади в Україні та способи її реалізації. Ключовим у зазначеному є:

– по-перше, верховенство, самостійність, повнота та неподільність влади України в межах її території та незалежність і рівноправність у зовнішніх

зносинах є проголошеними та такими, що забезпечують захист, охорону національної державності українського народу, репрезентують невід'ємне право української нації на самовизначення [11];

– по-друге, в буквальному розумінні демократія означає «владу народу» – «Носієм суверенітету та єдиним джерелом влади є народ. Народ здійснює владу безпосередньо та через органи державної влади та органи місцевого самоврядування. Право визначати та змінювати конституційний устрій в Україні належить виключно народу і не може бути узурпованим державою, її органами або посадовими особами. Ніхто не може узурпувати державну владу» (стаття 5 Конституції України); «Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави» (стаття 3 Конституції України) [10]. З поміж зазначеного, демократія також передбачає: 1) вираження волі більшості, але при врахуванні прав меншин (воля більшості має відповідати гарантіям прав особистості, яка в свою чергу служить захисту прав меншин); 2) виборність органів держави в результаті конкурентних, вільних і чесних виборів; 3) законність як режим суспільно-політичного життя, де вимогами законності є перш за все відповідальність держави і громадян, а також наявність незалежної судової системи [12];

– по-третє, соціально орієнтована держава, гарантує основній частині найманих працівників певну економічну та соціальну стабільність, що забезпечується не лише за допомогою трансферної діяльності, а й шляхом підтримки високих темпів економічного зростання, підвищення ефективності системи управління тощо [13];

– по-четверте, проголошення прав і свобод особи недостатньо для їх повноцінної охорони та захисту, мають бути відповідні розгалужені механізми. Насамперед це суд і прокуратура. Також у багатьох розвинених державах є омбудсман – спеціальна посадова особа, яку обирають або призначають для контролю за дотриманням людських прав і свобод. Важливу роль у їхньому захисті також відіграють інститути громадянського суспільства, національні й міжнародні правозахисні організації. Соціальною передумовою правової держави є розвинене громадянське суспільство, а політичною – консолідований демократичний режим [14, с. 5].

Таким чином Україна, як незалежна, соціально орієнтована правова держава не може існувати без дієвих механізмів захисту та охорони прав, свобод та інтересів своїх громадян – без належно сформованої та ефективно реалізованої судової влади.

Сьогодні це діяльність всіх створених у державі судів, яка реалізується з допомогою притаманних їм і законодавчо засобів з метою впливу на по-

ведінку суб'єктів права та суспільні відносини за участю цих суб'єктів. Для виконання покладеної на неї функції судова влада наділена владними повноваженнями і засобами примусу до виконання прийнятих нею рішень. Зокрема, конституційною засадою судочинства є обов'язковість виконання рішення суду, що вимагає від державних органів, посадових осіб, усіх громадян неухильного підкорення велінню судової влади [15, с. 271].

Слід розуміти, що якщо конфлікти приватного характеру можуть бути врегульовані сторонніми суб'єктами (наприклад, арбітраж, медіація тощо), то для вирішення суперечностей між особою та органами влади та представниками наявності справедливої та неупередженої адміністративної юстиції є обов'язковою (для країни, що дійсно опікується добробутом свого населення). Водночас на цьому соціальному значенні судової влади для українців необмежене, про те дійсно, можливість їх звернення до суду різних юрисдикцій з проханням відновлення чи захисту їх прав, свобод та інтересів є основною.

Висновки. Соціальну цінність судової влади в Україні можна охарактеризувати з двох боків: як суто суб'єктивним, так і об'єктивним показником. У першому випадку слід вести мову про ставлення конкретної особи до чинних нині механізмів відправлення правосуддя (на предмет справедливості, своєчасності, доступності, об'єктивності тощо).

Щодо об'єктивної необхідності існування судової влади в Україні слід відзначити таке: спеціалізовані норми Конституції України встановлюють обов'язок судів, юрисдикція яких поширюється на певну категорію справ та територію, захищати права, свободи, інтереси осіб, а також здійснювати контроль за діяльністю інших гілок влади. Однак якщо глибше зануритись у її положення та загалом юридичну природу такої діяльності, стає зрозумілим, що соціальна цінність діяльності судових установ для українців є значнішою:

– по-перше – це гарант суверенності, незалежності, соціальної орієнтованості, демократичності правової держави, де людина є найвищою соціальною цінністю (стаття 3 Основного Закону України);

– по-друге – це різновид механізмів реалізації завдань та функцій держави щодо підтримання в країні такого правопорядку, за яким кожен представник суспільства діє у повазі до ближнього, не порушує «кордони» дозволеної поведінки;

– по-третє – це стимул для суб'єктів виконання державних обов'язків діяти у рамках правового поля задля забезпечення публічних та приватних інтересів на найвищому доступному для них рівні;

– по-четверте – одне із найголовніших станом на сьогодні, належно сформована, результативно та ефективно дієва система правосуддя є ключовим аспектом прискорення євроінтеграції – того вектору розвитку України, який сьогодні є провідною ідеологією української нації.

Література

1. Булкат М. С. Теоретико-правові засади судової влади: сучасний концепт: дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.01; НАН України, Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького. Київ, 2019. 444 с.
2. Олендер І. Я. Функції суду в державному механізмі. *Право і суспільство*. 2014. № 1.2. С. 153-158.
3. Придачук О. А. Судова влада в системі розподілу влад. *Європейські перспективи*. 2013. № 9. С. 172-176.
4. Грудцына Л.Ю. Адвокатское право. М.: Целовой двор, 2009. 320 с.
5. Монгескье Ш.-Л. Избранные произведения. М., 1995. 676 с.
6. Гриценко І. С. Погорецький М. А. Судова влада в Україні: до визначення поняття. *Право і суспільство*. 2012. № 2. С. 23-27.
7. Чернушенко О. В. Судова влада як об'єкт філософсько-правового дослідження. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2013. № 2. С. 89-94.
8. Geertz Clifford. Fact and Law in Comparative Perspective. Local Knowledge: Further Essays in Interpretive Anthropology. NY : Basic Books, 1983.
9. Тертична Е. В. Місце та роль органів судової влади в механізмі «стримування і противаги» у системі розподілу влади України. *Наукові записки Львівського університету бізнесу та права*. 2013. Вип. 11. С. 211-215.
10. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. ВВР. 1996. № 30. Ст. 141.
11. Декларація про державний суверенітет України від 16.07.1990 № 55-ХІІ. *Відомості Верховної Ради УРСР*. 1990. № 31. Стаття 429.
12. Україна – суверенна, незалежна, демократична, соціальна та правова держава. Вовчанська міська рада. URL: <http://www.vovchmr.kh.ua/index.php/novyny/1222-ukrajina-suverenna-nezalezhdna-demokratichna-sotsialna-ta-pravova-derzhava>
13. Салмин А. М. Современная демократия: генезис, структура, культурные конфликты: опыт Франции в сравнительной ретроспективе. М. : Наука, 1992. 330 с.
14. Соломін О. А. Концепція правової держави: сучасний контекст. *Наукові записки НаУКМА. Політичні науки*. 2012. Т. 134. С. 3-6.
15. Юзевич В. М., Микитенко Н. О. Судова влада в Україні. суд і правосуддя. *Наукові записки Львівського університету бізнесу та права*. 2012. Вип. 9. С. 271-274.

Анотація

Шулежко В. П. Загальна характеристика соціальної необхідності існування судової влади в Україні. – Стаття.

У статті визначено соціальну цінність судової влади для української нації задля надання відповіді на поставлене автором запитання: чи єдиним показником (звернення до суду за захистом порушених прав, інтересів чи свобод особи) є цінною судовою влада в Україні? Доведено, що соціальне значення судової влади для українців необмежене можливістю їх звернення до суду різних юрисдикцій з проханням відновлення чи захисту їх прав, свобод та інтересів. Визначено, що соціальну цінність судової влади в Україні можна охарактеризувати з двох боків: як суто суб'єктивним, так і об'єктивним показником. У першому випадку слід вести мову про ставлення конкретної особи до чинних нині механізмів відправлення правосуддя (на предмет справедливості, своєчасності, доступності, об'єктивності тощо).

Ключові слова: адміністративна юстиція, громадянське суспільство, захист та охорона, соціальна цінність, судова влада.

Аннотация

Шулежко В. П. Общая характеристика социальной необходимости существования судебной власти в Украине. – Статья.

В статье определено социальную ценность судебной власти для украинской нации для предоставления ответа на поставленный автором вопрос: единственным показателем (обращение в суд за защитой нарушенных прав, интересов или свобод личности) является ценным судебная власть в Украине? Доказано, что социальное

значение судебной власти для Украинской неограниченное возможностью их обращения в суд различных юрисдикции с просьбой восстановления или защиты их прав, свобод и интересов. Определено, что социальную ценность судебной власти в Украине можно охарактеризовать с двух сторон: как сугубо субъективным, так и объективным показателем. В первом случае следует говорить об отношении конкретного лица с действующими в настоящее время механизмов отправления правосудия (на предмет справедливости, своевременности, доступности, объективности и т.д.).

Ключевые слова: административная юстиция, гражданское общество, защита и охрана, социальная ценность, судебная власть.

Summary

Shulezhko V. P. General characteristics of the social necessity of the judiciary in Ukraine. – Article.

The article attempts for determine social value of the judiciary for the Ukrainian nation. The author formulates the question: whether only the judiciary in Ukraine is valuable because people be able to appeal to the court to protect the violated rights, interests or freedoms? It is determined that the social significance of the judiciary for Ukrainians is unlimited by the possibility of their appeal to a court of different jurisdictions with a request to restore or protect their rights, freedoms and interests. It is argued that the social value of the judiciary in Ukraine can be characterized from two sides: both purely subjective and objective. In the first case, we should talk about the attitude of a particular person to the current mechanisms of administration of justice (in terms of fairness, timeliness, accessibility, objectivity, etc.).

Key words: administrative justice, civil society, judiciary, protection and security, social value.